

İKİ KARDEŞ MASALI¹ (2)

Prof. Dr. WALTER RUBEN

Önce, içinde ‘kıskançlıktan canice kör etme motifinin bir rol oynadığı birkaç masal tipi üzerinde duralım:

Üçüncü masal:

Hile ile zifafa sokulan yanlış nişanlı tipindeki ² bir Türk masalında şunu görüyoruz: Bir Yemen prensi rüyasında bir kız görmüş; kız güldüğü vakit yanağında güller açarmış, ağlayınca da gözlerinden inci taneleri dökülürmüş. Prensin anası uzakta bulunan bu kızın aratmış, buldurmuş. Prense gitmek üzere kızın sütünesi, bu kız ve kendi kızını ile birlikte bir gemiye binmiş. Yolda kız susamış (bakınız, aşağıda VI) sütüne ona bir şartla, gözlerinin oyulmasına müsaade etmek şartıyla, su vermiş ³. Sonra kızın karaya çıkarmış ve sütüne kızını, rüyada görülmüş kız diye prensle götürmüş. Bir kervan seyahatinden sonra kız prensin bulunduğu şehre gelmiş, yanağında biten güllere karşılık olarak gözlerini fena sütineden satın almış. Sütüne kızını sihirli bir uykuya daldırmış (Alman masal prensesi Dornröschen gibi), nihayet prens onu uyandırmış, onunla evlenmiş ve iki fena kadını öldürmüş.

Bu masal bugünkü Hindistan da Ermenicede, küçük Rusçada, Balkanda ve bütün Akdeniz sahasında tespit edilmiştir; hatta içinde kör etme motifi bulunmamak üzere, bütün Avrupa da yaşamaktadır.⁴ Bu masalı, 2 kardeş masalı ile mukayese edersek, görürüz ki; Burada da bir deniz seyahati ile sonda bir düğün varsa da önce, iki kardeş masalında olduğu gibi asıl kahraman kör edilip yerine sahte bir güveyi geçmiyor; gerçek nişanlı kız kör ediliyor ve onun yerine bir sahtesi geçiyor. Tabiidir ki kızlar, iki erkek kardeş gibi hazine aramaya çıkamazlar; demek ki bu son motifin şimdi mütalaa edilen masal tipinde bulunmaması icap eder. Gözler, tıpkı I. II. IV. ve VI masal tiplerimizde olduğu gibi, düğüne giderken kör ediliyor. O halde, bu masalın iki kardeş masalı ile olan benzerliği o kadar büyüktür ki, bunun, 2 kardeş masalının tersine çevrilmesinden ibaret olduğu nazariyesi ileri sürülebilir. Bahusus ki, bazı şekillerinde, mesela Comparetti de ⁵ İki kız kardeş, başka birçoklarında ise iki üvey kız kardeş ⁶ masalın kahramanlarıdır.

Bu masalın menşei meselesi henüz aydınlatılmamıştır. Bunu, doğru diye kabul ettirilen sahte nişanlı kızını Grimm No. II ve No. 135 gibi benzer masallarla mütalaa etmek gerektir. Şarkta Güvenliğinin, düğünden evvel gelini göremediği şarkta böyle sahte gelinin zifafa sokulması herhalde sık sık vaki olacak. Mukayese edilebilecek başka masalarda vakıa umumiyetle kör etme

¹ Belleten No 20, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

² Masal tipi 533, Billur Köşk, İstanbul 1933 No 6: Muradına nail olmayan dilber Fr. Giese Türkische Märchen, Jena 1925, S. 54 ff. Bolte-Polivka II, 282 ff. Konos’a nazaran. İstanbul S.29-Ungarische 1889. 208, Grekçedekine pek benzer.

³ Mukayese ediniz: Handwörterbuch S 27 I, 247

⁴ Bolte-Polivka II, 278 dev. Grimm No 89

⁵ Bolte- Polivka 278 Handwörterbuch 274 Not 18

⁶ Bolte- Polivka 280 dev

motifi geçmemekte ise de bunu No. 135 Grimm'in Türkçe bir varyantında görüyoruz 'siyah gelinle beyaz gelin' hem de, yine Dornröschen'in uykusu motifi ile beraber olarak ⁷.

Öyle farz olunuyor ki bu masalların nüvesi, Berta efsanesi: Frankların başı Pipin'in karısı Berta'ya dayanan ve 1200 yılına doğru edebiyatta tespit olunan efsanedir. ⁸ Fransa İspanya'nın bu efsane ve masal sahasının içine, görünüşe göre doğu Akdeniz alanından bu kör etme motifi girmiştir; herhalde mütenazırı şimdi gördüğümüz 2 gelin masalı olan 2 kardeş masalının tesiri altındadır; öyle ki masalın ne zaman, nerede ve nasıl kati şeklini aldığı şimdilik daha kesin surette tespit edilemez. ⁹

Dördüncü masal:

Daha uzak olmak üzere, şu masal ele alınabilir: bir kız, bir cadı tarafından bir kulede mahpus tutulmaktadır; fakat bir prens kıza kadar gitmek yolunu bulmuş. Cadı prensi meydana çıkarır, kıza kovar. Prens kuleden aşağıya atlar, dikenler üzerine düşer ve bu yüzden kör olur. Ormanda serserice dolaşır, sonunda sevgilisini bulur; sevgilinin yaşları gözlerini iyi eder. ¹⁰

Kızı kulede saklı tutmak motifi eski Hint efsanesinde geçer; bunu Türk masallarında da tespit kabildir. O halde yavaş yavaş ağızdan ağza geçerek Avrupa'ya kadar gelmiş olması mümkündür. ¹¹ Belki de körlüğün, tekrar bulunan nişanlı kızın gözyaşlarıyla iyi olması, kör olanın nişanlısının sözü ile iyileşmesi hakkındaki aslı Hint motifin muahhar garbi bir hatırasıdır. Kızın anasının gebelik isteği ki bu masalın Almanca varyantlarının başında bulunur. Hint çeşnisini taşımaktadır. ¹²

Bu masal da eski metinlerde tespit edilmemiş olduğu gibi doğu, Hint, Ön Asya masal mecmualarında bulunmamaktadır.

Beşinci masal:

Hem Kunāla efsanesinde hem sahte gelin masalındaki göz oyan fena üvey anayı şu masal hatırlatmaktadır. ¹³ Ana ile oğul (rüyada görülen nişanlıyı aramak maksadıyla) beraber seyahat ederler. Bir deve vasıl olurlar; ana deve âşık olur, oğlunun yolunun üzerinden çekilmesini ister, bunun için güç sergüzeştler peşine yollar. O da bütün sergüzeştlerden galip çıkar; ana oğlunu kör eder ve kovar, çocuk evvelce başından geçen maceralar esnasında haramilerin ellerinden kurtardığı bir kıza gider ve kuşların ötüşlerini dinlemekle (bakınız aşağıda VI) körlüğü iyi olur. Anasından ve devden intikamını alır. Sonra, rüyasında gördüğü kızı aramaya çıkar ve onu, tam başka birine gelin edilecek iken bulur. Fakir bir şarkıcı kıyafetine girmiş olarak görünür ve kızı kendine kazanır, çünkü rakibi, şarkı bakımından ondan aşağı çıkmıştır.

Böylece hikâye (kızların adedinin iki olması yüzünden) oldukça mufassal bir şekilde Melik Şah ve Güllü Han halk kitabında anlatılmaktadır. ¹⁴ Başka varyantlarda dev prensi kör eder ve

⁷Bolte- Polivka III, 93; aynı 94: Kabilcede de (Şimal Afrikası) buna benzer

⁸ Aynı, II, 284 f; III 86

⁹Masal tipi 310; Grimm No. 12; Bolte-Polivka I, 97.

¹⁰ Masal motifi F. 952 I.

¹¹Ruben, Krishna S. 248: Jātaka. Masal motifi T 381 Billur Köşk S. I.

¹² Ruben, in Aeta Orientalia XVIII, S. 202

¹³ Masal motifi 590. Grimm 121. Bolte-Polivka I, 551; III. 2.

¹⁴ o. Spies, Türkische Volksbücher, Leipzig 1929, S. 50 ff.

prensın sadık arkadaşı olan aslan, bir pınarın suyu ile onu iyi eder (bu masalın ilk şekli henüz bulunmamıştır, eski vesikalar mevkuttur). Tatarca bir varyant'ta kahraman, anasının aşığı tarafından öldürülür ve bir kız tarafından yeniden diriltir.¹⁵ Kırgızca bir varyantta, fena bir kız kardeşi ananın yerine geçmiş olup sevgilisi ile evlenmek için kahramanı kamalar.¹⁶ Fakat üç genç kız onu diriltir; bir kel kıyafetine girerek kız kardeşinin düğününe gelir; düğünde ok meşk edilir, o da bu suretle intikam alır.

Von der Leyen, fena ana yahut kız kardeş motifini, bir eski Hint Budist motifi olan sadakatsiz zevce motifinden iştikak ettirmiştir.¹⁷ Bu sadakatsiz zevce kocasının düşmanına, kocası aleyhine yardım eder. O halde, bu motif bir Hint motifi ise, kör etme de bir Hint motifidir. Fakat Melik Şahın halk kitabında, körlük, ayrıca bir motifin yardımı ile iyi edilmektedir: kahraman sevdiği bir kızla bir ağacın altında oturur ve üç güvercinin konuşmalarını dinler: kuşlar, hayvan dilinden anlayan dinleyiciye, üzerinde oturdukları dalın iki yaprağı sayesinde iyi olabileceğini böylece bildirmiş olurlar. (Aynı zamanda kuşlar ona, Yemende bekleyen Güllü Hanı hatırlatır, anasından ve devden öç almasını aklına koyar.) Bu motif de Bolte-Polivka'dan beri (1915; bakınız yukarıya) iki kardeş masalı ile ilgili olarak gösterilmektedir.¹⁸

Altıncı masal:

İki gezici bir ormanda dolaşır; bunlar, iki arkadaştan birinin yemeğini tamamen yerler; öteki de iyi kalpli olan arkadaşına, yemeği iki gözünü vermesine mukabil terk eder.¹⁹ Kör olup ormanda terkedilmiş olan birkaç kuşun (yahut hayvan yahut ta cinin) konuşmasını işitir, mucize kabilinden bu hayvanların dilinden, nasıl iyi olabileceğini (yahut bir ölüyü nasıl yeniden diriltebileceğini), ve bir hazineyi nasıl bulabileceğini (yahut kurumuş bir çeşmeyi nasıl akıtılabileceğini) öğrenir. Böylece kör iyileşir, zengin olur ve iyi olmuş bir prensesle (yahut iyileşmiş bir zenginin kızı ile) evlenir. Sonra fena arkadaşını bulur, onu affeder, ona başından geçenleri anlatır. Bu da ormana çekilir; kendilerini biri dinlediğinden ötürü gazaba gelen hayvanlar yeniden gelir ve kötü dinleyiciyi öldürürler (yahut kör ederler).

Burada, Hintli kardeşler, 'gezici' olmuşlardır; bunların adedi bazen iki değil üçtür²⁰; bazen, iyi yahut kötü adını muhafaza ederler; mesela Kırgızca bir şekilde olduğu²¹ Kırgızlarda, kardeşler değil, geziciler mevzuu bahistir; o halde Kırgızlar bu masalı doğrudan doğruya Uygurcadan almamış olsalar gerek. Yahut ta masalda kardeşten geziciye geçiş Türkistan da mı vaki olmuştur? (Aşağıya bakınız: Çin!) sonra, Kırgızlarda üç hayvanın söylediklerinin dinlenmesi mevzuu bahistir: kaplanın, kurt'un ve tilkinin; bunlar, Kafkasya'ya ait bir varyantın hayvanlarına: ayı, kurt ve tilkiye benzerler²²; aynı zamanda bir Fransız²³ ve bir Çin varyantına da benzerlik vardır. Malum varyantlar arasında Kafkas (Osset) varyantı Kırgızlarınkine en çok benzeyendir²⁴. Deniz

¹⁵ Radloff, I, 268 f.

¹⁶ Radloff III, 321 ff.

¹⁷ F. von der Leyen, Das Märchen, Leipzig 1911 S. 106; 1925 S. 115

¹⁸ Masal tipi 613; Grimm 107

¹⁹ Bunun yerine, bu masalın başka başlangıçları da vardır, bakınız aşağıya.

²⁰ K. Müller-Lisowski, Irische Volksmärchen Jena 1923 No. 18

²¹ Radloff III. 343

²² Dirr, Kaukasische Märchen, Jena 1920 No. 28.

²³ Tegethof, Französische Volksmärchen, Jena 1923, II, 42

²⁴ Bolte-Polivka II, 479. Fakat burada sehven Motif C 3 (kurumuş pınar) C 3 (hazineyi meydana çıkarma) yerine bu Kırgız variantının diye gösterilmiştir.

seyahati yerine, 2 gezici masalında, II de olduğu gibi karada dolaşmadan bahis vardır. Mütalaa edilen bütün masal tiplerinde olduğu gibi, bir prensesi elde etmek motifi muhafaza edilmiştir. Ancak, artık prenses iyi etmeyip, aksine olarak kör olan, prensesi (yahut babasını, yukarıda I e bakınız) iyi eder.